

передають значення спрямування дії на суб'єкт чи об'єкт з певною метою, яка здійснюється за допомогою знаряддя засобу чи характеризується за просторовими координатами.

Література:

1. Абрамов В.П. Структурно-семантическое описание глаголов передачи в русском языке. Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1980. – 21с.
2. Вихованець І.Р. Нариси функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 41, 102.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. К.: Либідь, 1993. – 256 с.
4. Загнітко А.П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматицію- Донецьк: ДонДУ, 1990.
5. Загнітко А.П. Морфологічні категорії в системі предикатності і предикативності речення. – Донецьк: ДонДУ, 1990. – 74 с.
6. Колшанский Г.В. Логика и структура языка. – М.: Высш. школа, 1965. – 256с.
7. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1988. – 156с.
8. Словник української мови. – В 11-ти т. –К.: Наукова думка, 1970 -1980.

Н.Г. Ніколаєва

**МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ І ВАРІАНТИ
МІНІМАЛЬНИХ СТРУКТУРНИХ ТИПІВ РЕЧЕНЬ З
ТРИВАЛЕНТНИМИ ПРЕДИКАТАМИ МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

У сучасних синтаксичних теоріях просте речення розглядається як багатоаспектна синтаксична структура, компоненти якої становлять складну ієрархізовану систему відповідного ярусу (власне-синтаксичного, семантико-синтаксичного, семантичного, функціонального). Загальний напрям учення про просте речення великою мірою визначається домінуванням вербоцентричної теорії, пильною увагою до предиката, його здатності формувати синтаксичний, пропозиційний і супрапропозиційний аспекти речення як комунікативної одиниці. Особливо підкреслюється властивість предиката містити у собі макет майбутнього речення і програмувати набір позицій для семантичних наповнювачів. З одного боку, відображаючи логіко-предметні співвідношення між учасниками позамовної ситуації, він формує семантичну структуру речення, а з другого – впливає на характер його внутрішньо-синтаксичної організації. Цю властивість предикат отримує від дієслова, яке найтипніше його виражає, від його категоріальної семантики, яка може бути самодостатньою (абсолютивною) або несамодостатньою, тобто

потребувати для своєї реалізації доповнення певними синтаксичними і семантичними компонентами. Здатність дієслова-предиката відкривати функціональні позиції для заповнення їх учасниками дії на формально-синтаксичному рівні речення можна назвати його валентністю, а на семантико-синтаксичному – його інтенцією. Набір функціональних позицій конкретного дієслова, вжитого у певному значенні, утворює валентісно-інтенційне поле, що характеризує це дієслово у плані системи мови. У мовленні функціональні позиції дієслова-предиката можуть реалізуватися або не реалізуватися; нереалізовані позиції мають потенційний характер. Ще В.Гумбольдт писав, що “...всі інші слова схожі на мертвий матеріал, який чекає свого сполучення, і лише дієслово становить поєднуючу ланку, що містить у собі життя і поширює його” [2;199]. Таким чином, від лексичної семантики дієслова, його поєднувальних властивостей залежить не тільки структурна організація речення і його компонентів, але і їх семантичні характеристики. Формально-синтаксична і семантична валентність у реченні пов’язується передусім із дієсловом-предикатом, оскільки воно є конструктивним центром речення, синтаксично не залежить від інших членів, тобто характеризується лише активною сполучуваністю. Так у лінгвістичній концепції О.Потебні дієслово виступає як найвища, найбільш абстрактна, найбільш гнучка, конструктивна і вічно прогресуюча категорія людської мови. “Дієслово створює речення” [8; 60] – це твердження об’єднує сучасні концепції тих учених, що визнають дієслово репрезентом згорнутого речення (І.Вихованець, Н.Арват, Й.Андерш та ін.). Однак в українській мові дієслівні предикати не були до цього часу предметом спеціального дослідження і залучалися лише частково у працях більш загального характеру. Проблеми, пов’язані із структурою і семантикою дієслівного предиката, таким чином, тільки поставлені, але ще мало розроблені. Однозначної інтерпретації і чіткої концепції системного опису дієслівних предикатів у східнослов’янських мовах все ще бракує.

Кожне речення як комунікативна одиниця репрезентує ту або іншу інформацію. Разом із тим воно входить у систему моделей речення, відповідно як слова об’єднуються у тематичні класи, лексико-семантичні групи або лексико-граматичні розряди. Під моделлю речення розуміється узагальнена схема, яка дозволяє представити усе те багатоманіття конкретних речень мови у вигляді синтаксичних структур. Досліджуючи цю проблему, Т.Ломтєв зазначав, що “...позиційна модель речення є готова єдність, вона відтворюється у мовленні, а не витворюється, тому речення є одиницею мови, а не мовлення. Той, хто знає слова, їх форми і морфеми, той ще не знає мови. Одиницями мови виступають не лише слова, їх форми, морфеми, а й позиційні моделі речення. Речення тому й виступає одиницею мови, що воно становить готову позиційну модель, позиційну структуру” [5; 190].

У мовознавстві проблемі опису моделей речення приділяється значна увага (Н.Арутюнова, В.Белошапкина, І.Вихованець, Г.Золотова, Т.Ломтєв, О.Моска-

льська, Н.Шведова та ін.), але єдиного погляду на сутність даного лінгвістичного явища ще немає. Так, до цього часу залишаються відкритими такі питання, як: проблема структурної схеми, обсяг моделі речення, характер компонентів моделі, рівні та аспекти семантико-синтаксичного моделювання речення.

Оскільки дієслово виступає як реченнєвотвірна одиниця, то функціонування більшості граматичних категорій цієї частини мови пов'язане більшою чи меншою мірою з будовою синтаксичної структури речення. Предикатно-аргументні відношення встановлюються між дієсловом і непередикатними знаками на основі валентісного зв'язку, який означає семантичну і синтаксичну підпорядкованість аргументних компонентів дієслівній лексемі. Дієслівне значення “прогнозує” свою якісну і кількісну структуру, вимагає заповнення своїх позицій відповідними за значенням і формою контекстними партнерами. Стосовно валентності дієслова-предиката усі компоненти речення поділяються на залежні від неї (валентно пов'язані) – за різною термінологією: актанти, аргументи, додатки, партнери, комплєменти і вільні (валентно непов'язані) – сирконстанти, вільні поширювачі, обставини, ад'юнкти. Підмет (суб'єкт) розглядається поруч з додатками як один з партнерів предиката, перший за рангом. “Дієслово виконує у реченні реляційну функцію, матеріалізуючи взаємне відношення його членів. У дієслові збираються у пучок усі зв'язки, які йдуть від підмета до інших членів структури. Від підмета до дієслова йде одна лінія зв'язку, яка розщеплюється у дієслові на пучок зв'язків. При цьому можливий також і обрив зв'язків після дієслова: вони або “застрягають” у дієслові, збагачуючи його зміст (редукція), або ж зв'язки дійсно можуть бути обірвані, а подальший член відкинутий як факультативний” [4;89].

У пропонованій статті розглядаються особливості типів структурних схем речень, синтаксичні компоненти яких програмуються дво-тривалентними (у тривалентній реалізації) і тривалентними дієслівними предикатами мовлення, а також встановлюються варіанти структурно-морфологічного їх втілення.

Тричленна валентність властива багатьом дієсловом мовлення. У цих дієсловах, в основному, прогнозується така семантична значущість актантів: суб'єкт + предикат + об'єкт + адресат. Аналізуючи тривалентні дієслова, Л.Теньєр зазначає, що вони, “...керуючи трьома актантами, становлять складнішу структуру, ніж двовалентні дієслова. З історико-генетичного погляду тривалентний тип дієслів, очевидно, з'явився пізніше двовалентного типу... Складність актантної системи дієслова залежить від прогресу людського розуму, який породжує все складніші і складніші актантні структури...” [9; 270-271].

Тривалентні дієслова мовлення означають такий процес реальної дійсності, що співвідноситься одночасно з двома об'єктами: внутрішнім і зовнішнім. Внутрішній об'єкт означає зміст висловлення, а зовнішній має значення

адресата дії або вказує на особу, з якою відбувається процес мовлення. Отже, тривалентні дієслова передбачають такі правобічні субстанціальні компоненти, як: об'єкт і адресат. Такі дієслова часто у традиційній граматиці визначаються як лексеми з подвійним керуванням.

З адресатністю найчастіше пов'язують дієслова мовлення, бо вони передають адресоване відношення суб'єкта до об'єкта: основний смисл речень з такими предикатами – звернення слів суб'єкта до адресата з метою привернути увагу співрозмовника, морального впливу на нього, чи залучити його до співбесіди. “При розумінні адресата як учасника дії на користь чи шкоду якому вона здійснюється, під адресатністю слід розуміти спрямованість на особу фізичної чи моральної дії, незалежно від того позитивний чи негативний характер вона носить, пов'язана з передачею чи з отриманням об'єкта” [6; 37]. При такому широкому розумінні категорії адресатності засобами її вираження виступатимуть одиниці двох рівнів: лексико-семантичного, представленого зазначеними дієслівними лексемами, та морфологічного – формами давального, орудного і родового відмінків залежних від дієслів компонентів. Отже, синтаксичною валентністю адресатних дієслів визначається здатність більшості з них керувати залежними словоформами, що виконують функції суб'єкта, об'єкта і адресата та спроможність з більшим чи меншим ступенем вірогідності прогнозувати граматичні форми керованих одиниць. Перший актант презентується номінативом, на нього спрямована формальна і семантична валентність дієслова, бо лівобічна валентність дієслова створює речення як предикативну одиницю. Другий актант при дієсловах мовлення, як правило, позначає об'єкт дії суб'єкта, а третій актант – кому чи для кого адресована вся дія. При відсутності будь-якого з цих учасників ситуації порушується граматичність і комунікативність речення.

Оскільки у лінгвістичній літературі немає єдиного погляду на питання про необхідний мінімум структурної моделі, то у цій статті за основу приймається концепція Н.Іваницької, яка визначає обов'язковість/ факультативність компонентів з погляду комунікації [3;40]. Говорячи про це стосовно членів речення, можна зазначити, що на граматичному рівні головну роль у структурі речення відіграють присудок (співвідноситься з предикатом), який виражає ознаку суб'єкта, і підмет (співвідноситься з суб'єктом), який вказує на предмет думки. Вони несуть основне комунікативне навантаження у реченні. Але у багатьох випадках наявність тільки предикативної пари не робить речення інформативно достатнім. Відбувається це тоді, коли ядром речення виступає дво-тривалентний предикат, отже, “...більшість додатків є необхідними поширювачами дієслова-предиката, відіграючи конструктивну роль у формуванні структурно-інформативного мінімуму речення” [1; 7]. Обставини розглядаються як компоненти вільного входження до структури речення (за

винятком тих, які є необхідними для повної реалізації семантики предиката); факультативність означень у синтаксичних структурах з дієслівними предикатами мовлення не викликає сумніву. “Головні члени речення разом із обов’язково залежними від них другорядними утримують структуру речення в цілому і виражають основний зміст, закладений у ньому. Це є той необхідний структурний та інформаційно достатній мінімум, без якого речення як комунікативна одиниця не існує” [3; 41].

Абстрактна структура речення функціонує як засіб комунікації тільки тоді, коли отримує конкретне морфолого-синтаксичне втілення. Так на конкретному рівні семантико-синтаксичного моделювання речення визначаються морфолого-синтаксичні реалізації основних мінімальних структурних типів, тобто структурні моделі речення. Структурна модель – поняття більш конкретне у порівнянні з вихідною структурою, визначення якого спирається на врахування особливостей морфолого-категоріального оформлення компонентів мінімальних реченневих структур. У такому оформленні беруть участь різні морфологічні категорії, одні з яких є синтаксично релевантні, тобто впливають на встановлення й розрізнення моделей, а інші лише призводять до внутрішньомодельних змін, не порушуючи єдності моделей. До найбільш фундаментальних категорій в українській мові належить категорія відмінка іменника, “...що виконує поряд із дієслівними категоріями стану, перехідності/неперехідності й особи функції формально-синтаксичної організації речення, закріплення певної семантики за його структурною схемою та розрізнення елементарних структур” [7; 8]. Отже, у синтаксичному плані тільки відмінок з-поміж трьох іменникових категорій має спрямованість у структуру речення, “бере участь” у її побудові. Кількість і семантична природа відмінків зумовлюється сполучувальними можливостями дієслова, бо як синтаксично орієнтована граматична категорія він перебуває з дієсловом у валентному зв’язку.

У виборі відмінкових форм конститuentів речення існують певні закономірності: так, відповідно до диференційних ознак називний відмінок як прямий оформлює лівовалентний компонент, тобто підмет. Непрямі відмінки оформлюють правовалентні компоненти, а саме, об’єктні та обставинні поширювачі. У зв’язку з використанням різних прийменниково-відмінкових варіантів формуються різні модифікації структурних моделей. Отже, іменникові і дієслівні категорії організують синтаксичні зв’язки слів і словоформ у реченні і визначають типи їх структурних моделей.

Речення з дієсловами мовлення передають інформацію про те або інше подання комунікативного потенціалу людини. Дієслова мовлення як потенційні носії ситуації, в основному, вимагають наявності таких необхідних семантичних компонентів, як суб’єкт, об’єкт і адресат. Ознакою суб’єктності відзначені усі речення даної групи. Наявність об’єктної лексеми може бути продиктована як інформативною недостатністю дієслова мовлення, так і усього

речення. Тому об'єктні позиції і їх лексичне заповнення розкривають специфіку як самих дієслів мовлення, так і речень із цими дієсловами. Ця специфіка полягає у пропозиційному змісті дієслів мовлення. Дієслова мовлення не регулюють семантичну природу об'єкта (предмет, особа, подія), а тому не мають обмеженості у виборі об'єктних лексем. Отже, суб'єктом і адресатом дії є особа, чи група осіб, а об'єктом виступає конкретний предмет чи абстрактне поняття.

Два аналізовані валентнісні типи предикатів мовлення формують структурну схему **S – V_f Praed_{dic} – Obj₁ – Obj₂**:

1) Дво-тривалентні предикати у тривалентній реалізації. Напр.: Вона добре не тямил, про що говорив їй Лейба (Н.-Лев.); Одарка та Ярина розказали йому про шкоду на городі (Н.-Лев.).

2) Тривалентні предикати. Напр.: Тоді він мав уже шістнадцять літ, тож і не став радитися з матір'ю – княгинею, як і питати дозволу в княгині (Міщ.); Тобі, Женько, я оголошую догану перед строем (Зар.).

Спільним для двох цих різновидів є те, що своєю семантикою вони передбачають обов'язкове поширення структури речення суб'єктом і двома об'єктами, яким при формально-граматичному аналізі відповідають підмет і додатки. Як факультативні члени у структурі речення функціонують обставини і означення. Напр.:

S – V_f Praed_{dic} – Obj₁ – Obj₂ – /Adv Facult/

Зрідка до анарха підходила сестра Катря і в сотий раз говорила йому про тупик санаторійного будня і скаржилась, що їй досі не дали командировки (Хвил.); Кук мені цілком серйозно говорив про кохання, наче я й справді була зацікавлена в цьому (Хвил.); Протопоп щось казав тихо архієреєві, скося поглядаючи на отця Харитона (Н.-Лев.).

Морфолого-синтаксична реалізація даної схеми різноманітна, бо позиція додатка реалізується у різних формах усіх непрямих відмінків. У морфологічному оформленні залежних компонентів (двох додатків) цієї структури беруть участь безприйменникові і прийменниково-відмінкові форми. При цьому можливі такі варіанти поєднання: обидва додатки мають безприйменникову форму; один додаток має безприйменникову форму, а другий – прийменниково-відмінкову; обидва додатки мають прийменниково-відмінкову форму.

1) N₁ – V_f – праер N₂ – N₂: Вони йдуть і благають у неї заступництва, черпають із грудей-джерела живодайну силу для себе (Міщ.); Вона питала на те дозволу у лікаря (Підмог.).

Обидва додатки, які беруть участь у цій структурі, поєднуються з предикатом у формі родового відмінка. Але при цьому один з них має прийменниково-відмінкову форму, а другий – безприйменникову.

2) N₁ – V_f – праер N₂ – N₄: Вони говорили поміж себе такі чудні слова і співали таких веселих любовних пісень, що вона боялася дихнути, аби їх не

злякати (Шевчук); Студент прохав пробачення в Сайгора й дивувався некультурності публіки з вілл (Хвил.).

У аналізованій структурній схемі беруть участь два об'єктних поширювача, причому один з них (адресат) має прийменникову форму родового відмінка, а другий – безприйменникову форму знахідного відмінка.

$N_1 - V_f - \text{праер } N_2 - \text{праер } N_4$: Терлецька питала в Балабухи про його батька й матір так собі, для звичайності (Н.-Лев.).

Обидва додатки, які беруть участь у формуванні цієї структури, мають прийменниково-відмінкову форму. При цьому, один з них виступає у формі родового відмінка, а другий – знахідного.

3) $N_1 - V_f - N_3 - N_2$: Усі одного добра зичать нам?! (Мирн.); Після танців цигани без церемонії попросили собі варенухи, сіли за столами між гостями й ще довго брехали та ворожили матушкам та батюшкам та верзли всяку нісенітницю (Н.-Лев.).

У структурній схемі $N_1 - V_f - N_3 - N_2$ давальний та родовий відмінки, які програмуються дієслівним предикатом, не передбачають сполучення з прийменниками. Ця особливість зумовлює відсутність варіантів цієї схеми.

4) $N_1 - V_f - N_3 - N_5$: Вони грубощами йому відповіли (Гонч.); Пан хвастається йому виграшем, панич – нежданим гостюванням; а вона і собі слово уставе, і засміється, і заіскрить очима (Мирн.).

У структурній схемі $N_1 - V_f - N_3 - N_5$ форми давального і орудного відмінків, що програмуються дієслівним предикатом, не передбачають сполучення з прийменниками, що й зумовлює відсутність варіантів цієї схеми.

5) $N_1 - V_f - N_3 - \text{праер } N_6$: Осавула так боявся того гріха, що зізнався навіть в йому на сповіді батюшці (Н.-Лев.); Кликала ж вона на поміч не свого – чужого бога, присягала в довічній вірності не своєму – чужому богові і видимо зрікалася своїх (Міщ.).

У цій схемі перший додаток має форму давального відмінка без прийменника, а другий – прийменникову форму місцевого відмінка.

6) $N_1 - V_f - N_4 - \text{праер } N_2$: Батько не міг врешті стерпіти, що син підбурює народ проти духовенства (Коцюб.); Князь і княгиня хочуть поділити ту радість родину з усім людом і просять його до столу на хліб-сіль (Міщ.).

У даній схемі перший додаток має безприйменникову форму знахідного відмінка, а другий – прийменникову форму родового відмінка.

7) $N_1 - V_f - N_4 - N_3$: І несподівано для себе Сашко відчув, що висловив дівчинці все, що його хвилювало (Донч.); ...як він любив її і говорив слова їй незабутні (Костенко); Він пояснив би тодам мову тода, але ж вони вже віри відреклись (Костенко).

Структурна схема речення, у якій перший об'єктний поширювач має форму знахідного відмінка, а другий – давального, відзначається високим ступенем продуктивності у сучасній українській літературній мові, охоплює щонайбільший діапазон значень.

N1 – Vf – N4 – праер N3: ...не став брати цього мужа за карк і примушувати, аби волхв казав при старійшинах усе, що казав Богданкові (Міщ.).

У аналізованій структурній схемі беруть участь два об'єктних поширювачі, один з яких має форму знахідного відмінка без прийменника, а другий – прийменникову форму давального відмінка.

N1 – Vf – праер N4 – N3: Він жалівся синові на свою долю (Мирн.); Вже погонич розказав матушці за всю ту причту та пригоду (Н.-Лев.).

У цій схемі перший додаток має прийменникову форму знахідного відмінка, а другий – безприйменникову форму давального відмінка.

8) N1 – Vf – N4 – N4: Найкращі кабальєро кружляли її в танці. І кожен усміхався, і кожен щось питав (Костенко).

Названа реалізація базової структурної схеми, у якій обидва додатки мають форму знахідного відмінка, досить продуктивна у сучасній українській літературній мові, має широкий діапазон охопленої семантики.

N1 – Vf – N4 – праер N4: Вона називала його на ймення, малювала, як уміла та як могла, а всі, у кого питалася, дивилися на неї порожніми очима і нічого не казали (Міщ.); За вечерею вона питала Василю за її матір, за батька, про рідне село, а найбільше про матір (Н.-Лев.).

Обидва додатки, які беруть участь у цій структурі, мають форму знахідного відмінка. Але перший з них має безприйменникову форму, а другий сполучається з рядом прийменників.

9) N1 – Vf – N4 – N5: ...а ти хотіла, щоб тебе Кассандра сестрою називала? (Укр.Л.); Вербівці на сміх назвали село Вербівочкою, хоч у ньому не було вербової й гілки (Н.-Лев.).

Аналізована структурна схема, у якій перший об'єктний поширювач має форму знахідного відмінка, а другий – орудного, не відзначається широким діапазоном значень.

N1 – Vf – N4 – праер N5: Поселяни все повторювали за ним і те повторення луною йшло в усі кінці урочища, а надто вниз, до Соколиної Вежі... (Міщ.); Вже складались, формувались думки, невідповідні аргументи, які він висловить перед тими, з ким і зараз у дорозі веде пристрасну, переможну дискусію (Гонч.).

У цій схемі перший додаток має форму знахідного відмінка без прийменника, а другий – прийменникову форму орудного відмінка.

N1 – Vf – праер N4 – праер N5: –Я оце говорила з батьком за тебе (Н.-Лев.); Він довго розмовляв з редактором про свої спостереження та зустрічі (Дім.).

У аналізованій структурній схемі обидва додатки мають прийменникову форму, але перший з них має форму знахідного відмінка, а другий – орудного.

10) N1 – Vf – N4 – праер N6: ...від усіх його фраз віяло холодком, і вони зовсім не переконували Якова в протилежному (Дім.); Роман-степовий запевняє й мене в тому, що садок у нього навряд би чи добре родив, якби не бджоли (Гонч.).

У цій схемі перший додаток має форму знахідного відмінка без прийменника, а другий – прийменникову форму місцевого відмінка.

11) $N_1 - V_f - N_5 - \text{праер } N_5$: Прокопович був радий, що є перед ким хвастатись образами, й потяг Харитона до церкви (Н.-Лев.); Радюк хвастався перед сусідами своїм сином (Н.-Лев.).

Обидва додатки, які беруть участь у цій структурі, мають форму орудного відмінка. Але перший з них має безприйменникову форму, а другий сполучається з прийменником.

Дво-тривалентні та тривалентні типи предикатів також формують речення структурної схеми **S – Vf Praeddic – Obj1 – Obj2 – Obj3**.

Спільним для всіх них є те, що своєю семантикою вони програмують обов'язкове поширення структури речення суб'єктом і трьома об'єктами, яким при формально-граматичному аналізі відповідають підмет і додатки. Обставина і означення функціонують у структурі речення як факультативні члени. Напр.:

S – Vf Praeddic – Obj1 – Obj2 – Obj3 – /Adv Facult/

Коли, приміром, Сашко вчив урок про бджіл, то дід обов'язково розповість йому додаткові відомості про цих перетинчастокрилих (Донч.).

Оскільки такі компоненти структури, як суб'єкт і предикат завжди мають однакову форму, то аналіз різновидів цієї схеми здійснюватиметься за послідовністю відмінкових форм об'єктних поширювачів.

1) $N_1 - V_f - N_3 - N_2 - \text{праер } N_4$: Свирид ще багато дечого розказував Христі про село, про селян, та вона вже не слухала нічого (Мирн.).

2) $N_1 - V_f - N_3 - N_4 - \text{праер } N_4$: Коли Козан заходила з ними в балачку, вони спускали очі додолу, щось там бурмотіли один одному про неї і, не попрощавшись, відходили (Галан). Поки Мар'я розказувала Христі всю правду про Довбню, тим часом у них з Проценком велася своя розмова (Мирн.).

Обидві вищеназвані структурні схеми мають три об'єктних поширювача, з-поміж яких лише останній має прийменникову форму знахідного відмінка, а перші два мають безприйменниково-відмінкові форми.

Структурний мінімум речення становлять компоненти облігаторні з погляду комунікації. В основі виділення структурних типів речення з дієслівними предикатами мовлення лежать їх валентнісно-інтенційні характеристики. Так, аналізовані валентнісні типи предикатів реалізуються у чотири- та п'ятикомпонентних структурних схемах. Усі речення з дієслівними предикатами мовлення відзначені ознакою суб'єктності. Наявність об'єктної лексики може бути продиктована як інформативною недостатністю дієслова мовлення, так і усього речення. Тому об'єктні позиції і їх лексичне заповнення розкривають специфіку як самих дієслів мовлення, так і речень із цими дієсловами. Ця специфіка полягає у пропозиційному змісті дієслів мовлення. Компоненти семантичної структури можуть виражатися такими відмінковими

формами: суб'єкт виражається лише формою N1; об'єкт може виражатися формами N2, N3, N4, N5, N6.

Література:

1. Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. – К.: Наук, думка, 1987. – 190с.
2. Гумбольд В. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984.
3. Іваницька Н.Л. Синтаксис простого речення: Складні випадки аналізу. – К., 1989. – 63с.
4. Ионицэ М.П., Потапова М.Д. Проблемы логико-синтаксической организации предложения. – Кишинев: Штиинца, 1982. – 136с.
5. Ломтев Т. Общее и русское языкознание. – М., 1976.
6. Пац Л.І. Синтагматика адресатних дієслів сучасної української мови // Синтагматика і прагматика граматичних структур: Зб. наук. праць. – Донецьк, 1998. – с. 32-46.
7. Плющ М.Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. – К.: Вища школа, 1986. – 176с.
8. Потебня А. Из записок по русской грамматике. – М., 1958, т.1-2.
9. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 656с.

І.М.Прокопенко

СПЕЦИФІКА ВИЯВУ ДІЄСЛІВНОГО ДЕЙКСИСУ

Під час дослідження синтаксичного функціонування дієслів з послабленою семантикою постало першочергове завдання – з'ясувати специфіку семіотичної структури, значеннєвого наповнення цих мовних одиниць та, відповідно, їх вплив на реченнєвотвірні функції дієслівних лексем. У результаті було встановлено, що знакова природа дієслів з послабленою семантикою не містить денотативно-референтного компонента, або ж послаблення значення зумовлене десемантизаційними процесами в слові, які можуть мати різну лінгвальну природу. Такі дієслівні лексеми було названо синсемантичними, а в основу дефініції покладено їхню ідентифікаційну ознаку – синсемантичність (представлення цілісного найменування процесуальної ознаки тільки у зв'язку із залежними облігаторними компонентами). Серед синсемантичних дієслів виокремлюємо групу дейктичних дієслівних лексем – тих, які мають найзагальніше процесуальне значення і містять лише вказівку (*deixis*) на дію (*дієслівний дейксис*).

Постає проблема правомірності застосування поняття дейксису саме до семантичної структури дієслівних лексем, адже традиційно дейктичність є визначальною властивістю займенників чи вказівних відношень між словами.

Мета статті: дослідити особливості вияву дейксису в семантичній структурі дієслова.

Дейксис у лінгвістиці розглядається як “людський фактор в мові” (Н.Арутюнова), або як спосіб репрезентації денотата (функціональний аспект),